

Szathmári István 80 éves*

A magyar nyelvésztársadalom, a Magyar Nyelvtudományi Társaság választmánya, a Mai Magyar Nyelvi Tanszék és a magam nevében tisztelettel és szeretettel köszöntöm Szathmári István professzor urat, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék első vezetőjét, a Bölcsészettudományi Kar egykori dékánját, aki ma is aktívan, teljes odaadással vesz részt a tanszéki, a nyelv tudományi doktori oktatásban, a példás eredményeket felmutató Stíluskutató Csoport vezetésében, a tudományos ismeretterjesztésben a sajtótól a rádión át a televízióig.

Köszöntöttük őt már többször is: 60. és 65. születésnapján tanszéki keretek között, 70. születésnapján egy szép kötettel, továbbá kitüntetései alkalmával. A 70. születésnapjára megjelent kötetben, valamint az 1999-ben 74. születésnapján megjelent „Magyar nyelvész pályaképek és önvalomások” című kötetben (44. szám, sorozatszerkesztő BOLLA KÁLMÁN) KESZLER BORBÁLA méltatta. Munkásságának főbb irányairól FÜLÖP LAJOS írt tanulmányt (In: Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára. Szerk. LACZKÓ KRISZTINA. ELTE BTK, Bp., 1995. 12–4).

Éppen ezért én most nem térek ki a nyolcvan igen tartalmas év minden részletére, bár sem az ismétlés, sem pedig a dicséret ilyenkor nem fölösleges. Azzal kezdem, hogy Szathmári István professzor úr életpályájának legutóbbi, 79., igen tartalmas évét bemutatom: Tanítja a magyar szakos bölcsészhallgatókat és a PhD-hallgatókat stilisztikára, vezet prozemináriumot, úgy vettem észre, hogy a legutóbbi tantárgyfelmételnél is jóval többen jelentkeztek hozzá, mint a „megengedett” 15 fő. Tanít más intézményben is: a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán. Irányítja az összes egyetemet és főiskolát átfogó Stíluskutató Csoportot, amelynek éppen most készül új munkája, az alakzatlexikon. Minden hónap utolsó szerdáján itt nálunk, az egyetemi intézetünkben találkoznak a kollégák. Részt vesz az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Rádió több mint negyedszázados Nyelvi Bizottságának a munkájában. Írásai sorra bukkannak fel tudományos, művelődési lapokban, szerkeszti az „Alakzatok világa” című sorozatot, előadásokat tart szeretett szűkebb pátriája, Kisújszállás mellett mindenhol az országban, például nyári egyetemeken. Nyelvművelő írásait hallhatjuk a Magyar Rádióban, felbukkan a Duna Televízió nyelvi műsoraiban. 2004-ben megkapta a Nagykunságért Díjat, valamint az Apáczai Csere János-díjat, s csak ebben az évben két olyan nagyszabású munkája jelent meg, mint például a „Stilisztikai lexikon”, illetve a „Helyesírási szabályzat és szótár” (amelynek egyik szakmai irányítója volt). Könyveket szerkeszt, lektorál, mindig lelkiismeretesen és odaadással. 2004-ben értelem szerűen az ő szakmai irányításával jelent meg SZENTPÉTERI GÉZA „Adatok Kisújszállás régi nyelvéről, nyelvjárásáról” (Kisújszállás, 2004.) című munkája. Magam is többször megfordultam Kisújszálláson, nemegyszer éppen az ő ajánlására, tapasztaltam, hogy mennyire szeretik, s azt is, hogy ő mennyire szereti a várost, a tájat, „ahonnan vétetett”, hiszen oly sokszor példálózik „kisúji” történetekkel, szólásokkal.

Szathmári István szerteágazó tudományos munkásságának fő területe: a magyar nyelv és az irodalom, nyelvtörténet, nyelv tudomány-történet, az irodalmi nyelv, a stílus. Talán legjobban az irodalmi nyelvek tipologizálásának, a nyelvi normával való kapcsolatának kérdései izgatják. Amennyire meg tudom ítélni, látásmódja a klasszikus filológia mellett a XX. századi funkcionálizmus, egyik fő célja a funkcionális stilisztika létrehozása. Különösen a francia tudományosság hatott munkásságára. Nála a funkcionálizmus nem is feltétlenül elmélet, hanem inkább módszer, amely viszont a strukturalizmus, a szemiotika, a szociolingvisztika, a szöveg tan, a pragmatika elméleteivel, látásmódjaival is gazdagodott. Nincs elkötelezve egyetlen irányzat, személy, gondolkodásmód mellett sem, mindig összegez, nyitott az újra, megtart mindent a hagyományból, ami

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2005. február 22-i választmányi ülésén az ELTE Bölcsészettudományi Kar Nyelvész könyvtárában.

értékes, és nem hódol be föltétlenül csak az új kedvéért divatoknak. Ám nyitott az új kutatásokra, szemléletekre, maga mellett mindig ott vannak a legújabb tudományos felfogások képviselői. Emlékszem, hogy már kezdetben mekkora érdeklődéssel fordult a kognitív tudományok felé.

Bizony nyolcvan éve, 1925. február 20-án született Kisújszálláson. Ott végezte az elemi iskolát. Tanítójára, Balázs Jánosra (a színész Balázs Péter nagypapjára) nagy szeretettel emlékszik. Az ő tanulóit jól vennék a mai műveltségi vetélkedőket. Ugyancsak Kisújszálláson végezte a Református Gimnáziumot, majd pedig nyelvészeti szakemberré a Debreceni Tudományegyetemen vált, ahol – mindenekelőtt – Bárcki Gézával, majd Papp Istvánnal is megismerkedett. Eredetileg gépészmérnöknek készült Budapestre, de a háború közbeszólt. Majd Debrecenben matematika–fizika szakos szeretett volna lenni, végül is magyar–francia szakra iratkozott be, amelyhez később fölvetta a németet. Megtanult oroszul és finnül is. Az egyetem mellett a Református Tanárképzőbe is járt, s szerette a legációkat is. Az egyetem után három évig középiskolai tanár volt, majd 1951-ben kinevezték az Idegen Nyelvek Főiskoláján a magyar tanszék vezetőjének. A főiskola megszüntetése után 1955-ben került a Bárcki Géza vezette II. számú Magyar Nyelvészeti Tanszékre, amely 1970-ben Mai Magyar Nyelvi Tanszék néven immár az ő vezetésével folytatta munkáját. 1970-től 1984-ig a Mai Magyar Nyelvi Tanszék vezetője, 1995-től a tanszék emeritus professzora. Egyetemi munkája során volt dékánhelyettes (1964–1970) és dékán (1975–1979) is. 1983-tól 1989-ig a Helsinki Egyetem vendégprofesszora, az ottani hungarológusképzés megalapítója. 1970-ben létrehozta és azóta vezeti a legnagyobb hatókörű, szinte valamennyi főiskolára és egyetemre kiterjedő Stíluskutató Csoportot.

Kiemelkedő kötetek szerzője, illetve társszerzője. Nemzedékek tanultak a FÁBIÁN PÁLlal és TERESTYÉNI FERENCCEL közösen írt tankönyvükből, „A magyar stilisztika vázlatát”-ból (1958.). További fontosabb munkái: „A magyar stilisztika útja” (1961.), „Szenczi Molnár Albert és irodalmi nyelvünk” (1964.), „Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk” (1968.). A történeti és mai magyar nyelv szinte minden területével foglalkozott, mutatják ezt RÁCZ ENDRÉVEL közösen szerkesztett tanulmánykötetei: „Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből”, „Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből”, „Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből”, „Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből”.

Kutatócsoportjának tagjai írták, ő szerkesztette a mai magyar stilisztika alapvető tanulmányköteteit: „A századforduló stílusörvékéseiről” (szerk. FÁBIÁN PÁLlal, 1989.), „Hol tart ma a stilisztika?” (1996.), „Stilisztika és gyakorlat” (1998.). 2001-től szerkeszti az „Alakzatok világa” című füzetsorozatot. 2003-ban jelent meg a kutatócsoport korábbi konferenciájának anyaga „A retorikai-stilisztikai alakzatok világa” címmel. Az elmúlt tíz évének rádiós nyelvemlék munkáját is tartalmazza a „Kedves hallgatóim!” című hatszerzős kötet (2003.), amely az „Édes anyanyelvünk” című rádióműsorban elhangzott jegyzeteit tartalmazza.

Jelenleg is aktívan részt vesz az egyetemi oktatásban. Hallgatói kedvelik előadásait, sokan évtizedekkel később is legendákat mesélnek róla. Pedagógus nemzedékeket indított el a pályán. Ma is folyamatosan jelennek meg könyvei, amelyek mind a stilisztika, a helyesírás, a nyelvi kultúra meghatározó munkái. A legfontosabbak: „Stílusról, stilisztikáról napjainkban” (1994.), „Bárcki Géza” (A múlt magyar tudósai, 1995.), „A magyar helyesírás alapjai” (1995.), „A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései” (2000.), „A stíluselmélet és gyakorlata” (2002.), „Alakzatok Márai Sándor Halotti beszéd című versében” (2002.), „Stilisztikai lexikon” (2004.), „Helyesírási szabályzat és szótár” (szakmai irányítás Mínya Károllyal, 2004).

A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak 1985-től alelnöke. Évtizedek óta elnöke, most pedig már „örökös elnöke” a gyulai Implom József Helyesírási Versenynek, fő szervezője és résztvevője a békéstarhosi nyári egyetemnek, rendszeresen szerepel a Magyar Rádió és a Duna Televízió nyelvi műsoráiban, alapításától (1976.) kezdve a Rádió Nyelvi Bizottságának a tagja. A „Kruzsok” fíradhatatlan mozgatója, továbbéltetője.

Több kitüntetésben részesült. 1979-ben megkapta az ELTE Arany Emlékplakettjét, 1991-ben Déry Tibor-jutalomban részesült, 1995-ben Pro Universitate kitüntetést kapott, amelyet 1997-ben a Lőrincze-díj, 1998-ban a Paizs Dezső-díj, 2004-ben a Bárczi-díj, a Nagykunságért Díj és az Apáczai Csere János-díj követett.

Arcképét néhány személyes élménnyel szeretném még árnyalni. 1. 1978 júliusában az ő aláírásával kaptam meg egyetemi felvételi értesítőmet, s benne ezt: „jelen határozatom ellen fellebbezésnek helye nincs”. – 2. Első előadását, már mint nyelvjáráskutatás iránt érdeklődő bölcsészhallgató, 1980 szeptemberében hallgattam meg Mihályiban, „Romlik-e a magyar nyelv?” címmel. Akkor még nem gondoltam, hogy egyszer majd én is ilyen kérdésekkel fogok foglalkozni. – 3. 1992-ben ő is javasolt a Magyar Rádió Nyelvi Bizottságába, amelyben azóta is együtt vagyunk, s öröködünk a rádió nyelvének tisztaságán. – 4. Fábíán Pállal együtt lektora volt egyik tankönyvemnek, amelynek azóta sok kiadása jelent meg, s máig számon tartom fontos észrevételeit. – 5. Most, amikor húsz évvel az ő tanszékvezetői leköszönése után rám bízták a tanszéket, s kértem a kollégákat, hogy lehetőség szerint interneten folytathassuk a levelezést, a 79 éves Szathmári tanár úr néhány nappal később e-mail üzenetet küldött – természetesen saját villámposta-címével. Ő is belépett az elektronikus úton is levelező nyelvészek társaságába. Gyanítom, hogy e mögött valamelyik tehetséges unokája rejtőzik; hiszen tudjuk, hogy mekkora szeretettel foglalkozott az elmúlt húsz évben unokáival. De az is lehet, hogy Szathmári tanár úr megelégedte az internetről, emírlől diszkuráló nyelvészeket, s titokban betért egy internetkávézóba, ahol elkészítette első e-mail címét. Nem lenne idegen tőle ez sem. De talán mindennél is jellemzőbb: mindig pontos, minden határidőt betart, mindig, mindenkinek segít! Isten éltesse tanár urat 80. születésnapján és még sokáig!

BALÁZS GÉZA

választván meg. –
A Névtani tagozat félévente két előadást vállal a Társaság keretein belül, melyek egyikét lehetőség